

HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASIDA VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING OLDINI OLISH VA UNGA QARSHI KURASHISH

*Toxirov Hakimjon Anvar o'g'li
Umaraliev Shoxruhmirzo Azamjon o'g'li*

Annotatsiya: Maqolada voyaga yetmaganlar jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashish chora-tadbirlari tahlil etilgan. Voyaga xususiyati aniqlanadi, uning sabablari ochib beriladi, unga ta'sir etuvchi misollar keltiriladi. Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish yo'nalishlariga alohida to'xtalib o'tildi. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligiga qarshi kurashishning dolzarb muammolari ochib berildi.

Kalit so'zlar: Voyaga yetmaganlar, voyaga yetmaganlar jinoyati, profilaktika choralari, huquqbuzarliklar profilaktikasi, umumiy profilaktika, maxsus tadbirlar, pedagogik tadbirlar.

Voyaga yetmaganlar o'rtasidagi o'rtasidagi jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashishning asosiy chorasi oilani mustahkamlash, uning ma'naviy-ruhiy muhitini yaxshilashdan iboratdir, chunki bolalar oiladagi psixo-travmatik sharoitlardan, oilaviy nizolardan, ota-onalarning mehrsizligi va tushunmovchiligidan, ularning shafqatsizligi yoki loqaydligidan qochishadi. Ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlar uysizlik sabablarini oldini olishga yordam beradigan sabablar va sharoitlarni aniqlash va oldini olishga qaratilgan uysizlikning oldini olishni o'z ichiga oladi.

Voyaga yetmaganlar o'rtasidagi jinoyatchilar toifasiga kelsak, u jinoyatchilikka qarshi kurashish chora-tadbirlarini belgilashda ham muhim ahamiyatga ega va quyidagi guruhlardan iborat:

- ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli past, intellektual darajasi yetarli bo'lmagan, jamiyatning ijtimoiy va madaniy asoslarini buzuvchi xulq-atvorga moyil bo'lgan, disfunktsional, ijtimoiy jihatdan nojo'ya oilalardan chiqqan voyaga yetmaganlar;
- badavlat oilalardan bo'lgan voyaga yetmaganlar, jazosiz qolish va yo'l qo'yishga moyil bo'lganlar;
- tajovuzkor voyaga yetmaganlar muammo va nizolarni kuch bilan hal qilish usuliga murojaat qiladilar;
- yoshlar harakati vakillari, jamiyatning ijtimoiy va madaniy asoslari muxoliflari;
- vagratsiyaga (sargardonlikka) moyil bo'lgan voyaga yetmaganlar.

Hozirgi vaqtda ko'proq bolalar kompyuterlarga, zamonaviy bolalar uchun juda ko'p vaqt talab qiladigan turli xil tarmoq o'yinlariga qiziqishmoqda, ular

madaniyatimizga, ota-bobolarimiz yozib qoldirgan noyob kitoblarni o'qishga qiziqishni to'xtatadilar. Aytish mumkinki, voyaga yetmaganlarning xatti-harakati tobora ko'proq haqoratli, tajovuzkorlik va shafqatsizlik bilan tavsiflanadi. U yoki bu ijtimoiy tarmoqdan foydalangan holda, voyaga yetmagan shaxs muloqot qilish va ular bilan ma'lum bilim, ko'nikma va tajriba almashish uchun o'xshash odamlarni topishi mumkin, shuning uchun ularning tafakkurida muammo paydo bo'lishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi maxsus qismida voyaga yetmaganlarning hayoti uchun xavfli qilmishlarni sodir etishga jalb qilganlik uchun javobgarlik nazarda tutilgan.

Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasini amalga oshiruvchi organlar hamda muassasalar tizimiga quyidagilar kiradi:

- bolalar masalalari bo'yicha komissiyalar;
- ichki ishlar organlari;
- ta'limni boshqarish organlari va ta'lim muassasalari;
- vasiylik va homiylik organlari;
- sog'liqni saqlashni boshqarish organlari va sog'liqni saqlash muassasalari;
- mehnat organlari;
- O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi va uning hududiy bo'linmalari.

Ta'lim muassasasini hisobga oladigan bo'lsak, u voyaga yetmaganlarning shaxsini shakllantirishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy muassasa ekanligini ta'kidlash lozim. Hozirgi vaqtda maktablarda imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirish uchun o'qituvchilar ushbu fanlarni faol qo'llab-quvvatlamoda. Imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirishga undaydigan o'qituvchi ko'plab nizolarga olib kelishi mumkin: o'smir va o'qituvchilar o'rtasida, o'smir va sinf o'rtasida, o'smir va ota-onalar o'rtasida. Agar nizolar o'z vaqtida hal etilmasa, voyaga yetmaganlar asosiy ijtimoiy guruhlardan uzoqlashishni boshlashlari mumkin.

Shuningdek, voyaga yetmaganlarning guruhlarga bo'linishi, oilalarning moddiy ta'minotidagi sezilarli bo'shliq bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu farqni faqatgina o'smirlar his qilishi mumkin, chunki ular ijtimoiy hayotga yaqindirlar. Umuman olganda, voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishni ikki katta guruhga bo'lish mumkin:

- umumiy subyektlarning cheksiz doirasiga yo'naltirilgan;
- individual huquqbuzarning o'ziga xos shaxsiga qaratilgan.

Huquqbuzarliklarning umumiy profilaktikasi huquqbuzarliklarning oldini olish obyektlariga ta'sir ko'rsatish shaklidir. Huquqbuzarliklarning individual profilaktikasi voyaga yetmaganning g'ayriijtimoiy yo'nalishini va ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarini shakllantirishga olib kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni bartaraf etishga,

shuningdek uni ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya qilish va (yoki) jinoyatlar va g'ayriijtimoiy harakatlar sodir etganligini oldini olishga qaratilgan muayyan voyaga yetmagan shaxsga individual ta'sir ko'rsatish shaklidir. Bolani tarbiyalash jarayonida ota-onalarning qattiq va yumshoq choralarni teng ravishda to'g'ri qo'llash qobiliyati ham muhimdir.

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- oilaviy nizolarni o'z vaqtida hal qilish;
- mastlik va giyohvandlikning oldini olish;
- jamoat tartibini muhofaza qilishni ta'minlash, tungi vaqtlarda to'g'ri yoritishni ya'ni chiroqlarni ko'paytirish ta'minlash;
- ruhiy kasalliklar va buzilishlar bilan og'rigan shaxslarni aniqlash;
- aholini huquqiy ta'lim va tarbiyalashni tashkil etish.

Maxsus choralar - bu voyaga yetmagan huquqbuzarning shaxsiga, shuningdek, jinoyatni yuzaga keltiruvchi omillarga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan choralar.

Ushbu chora-tadbirlardan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarda aybdorlik tuyg'usini shakllantirishdan iborat, chunki bu nafaqat kelajakda jinoyatchilikka bo'lgan munosabatga salbiy ta'sir ko'rsatishi, balki uning takrorlanishining oldini olishi ham mumkin.

Birinchi, maxsus guruh chora-tadbirlari tarbiyaviy va majburlashdir.

Ikkinchi, maxsus chora-tadbirlar guruhi og'ir hayotiy vaziyatga tushib qolgan o'spirinlarga, ular jinoiy tamoyillarni ko'rsatadigan xatti-harakatlar qilishni boshlaganlarida yordam berishga qaratilgan. Bunday harakatlarga quyidagilar kiradi: uydan chiqib ketish, sarsonlik, mayda o'g'irlik, tovlamachilik, firibgarlik va boshqalar.

Uchinchi, maxsus guruh chora-tadbirlari voyaga yetmagan jinoyat sodir etgan shaxslarni fosh etish va ularni jinoiy javobgarlikka tortish, shuningdek, ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilinmagan shaxslarni axloq tuzatish va qayta tarbiyalash choralari.

To'rtinchi, maxsus guruh chora-tadbirlari tarbiya koloniyalarida jazoni o'tayotgan o'smirlarga nisbatan qo'llaniladigan tarbiyaviy va jazo choralaridan iborat. Bu chora-tadbirlar, birinchi navbatda, alohida rejim, axloq tuzatish mehnati va tarbiyaviy ta'sir usullarini o'rnatishdan iborat. Bu choralar, asosan, jinoyat takrorlanishining oldini olish maqsadida qo'llaniladi.

Beshinchi, maxsus guruh chora-tadbirlari avvalgi ijtimoiy muhitga qaytgandan keyin normal hayot sharoitlariga moslashishga qaratilgan chora-tadbirlardir.

Agar statistik ma'lumotlarni hisobga oladigan bo'lsak, voyaga yetmaganning jinoyatchi shaxsini shakllantirishning boshlang'ich nuqtasi bo'lgan juda ko'p oilaviy sabablar mavjudligi va natijada u tomonidan jinoyat sodir etilishi aniqlanishi mumkin.

Voyaga yuetmaganlar jinoyatchiligini oldini olishda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- voyaga yetmaganlarning yashash, o'qish (ish) joyidagi ta'lim, madaniy-ko'ngilochar, sport-sog'lomlashtirish muassasalarida, boshqa tashkilotlarda, to'garaklar va klublarda voyaga yuetmaganlar bilan olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarning ahvolini o'rganish;
- voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklar yoki boshqa g'ayriijtimoiy xatti-harakatlar sodir etishiga imkon berayotgan sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf qilish to'g'risida tegishli davlat organlariga hamda boshqa tashkilotlarga takliflar kiritish;
- voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklari yoki boshqa g'ayriijtimoiy xatti-harakatlari to'g'risidagi materiallarning tegishli organlar va muassasalar tomonidan ko'rib chiqilishida ishtirok etish;
- voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar va boshqa g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarning, voyaga yuetmaganlarni ta'minlash, tarbiyalash va ularga ta'lim berish bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlayotgan yoki lozim darajada bajarmayotgan yoxud ularning xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan yoki ular bilan shafqatsiz muomalada bo'layotgan ota-onalar yoki ota-ona o'rnini bosuvchi shaxslarning hisobini yuritadi, shuningdek statistika hisobotini tuzish uchun zarur bo'lgan axborotni yig'ish va umumlashtirish;
- yetim bolalar hamda ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni joylashtirishda vasiylik va homiylik organlariga ko'maklashish.

Shunday qilib, bugungi kunda voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan qator chora-tadbirlar orqali amalga oshirilmoqda. Jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar va kelgusidagi konsepsiyalarning ishlab chiqilishi nafaqat davlat, balki jamiyat manfaatdorligini ko'rsatadi. Statistik tadqiqotlar natijalariga ko'ra voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik darajasining kamaygani ham amalga oshirilgan ishlar samaradorligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/-111453> [O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi]
2. Толипов Н.М., Рустамбекова Н.Н. Общественная опасность и криминологическая детерминация насильственной преступности несовершеннолетних // Научно-образовательный потенциал молодежи в решении актуальных проблем XXI века. 2021. № 6.
3. Voyaga yuetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha ishlarni davom ettirish kerak, deb hisoblaydi ijtimoiy faollar <https://iiv.uz/ru/news>

4. Шарипов С.Т., Турсунова М.М. (2022). Меры профилактики и борьбы с насильственной молодежной преступностью. Вестник науки и образования, (127), 79-84.
5. Khatamov B.K. (2022). Personality of a juvenile delinquent. Innovative science. No.2. pp. 31.

